

LUND UNIVERSITY

Är de nya sociala rörelserna anti-kapitalistiska?

Wennerhag, Magnus

Published in:

Kapitalets makt och motmakter : LO idédebatts skriftserie nr 7

2002

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wennerhag, M. (2002). Är de nya sociala rörelserna anti-kapitalistiska? I A. Holmgren (Red.), *Kapitalets makt och motmakter : LO idédebatts skriftserie nr 7* (s. 46-58). LO.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Är de nya sociala rörelserna anti-kapitalistiska?

Temat jag givits för denna föreläsning är ”Är de nya sociala rörelserna antikapitalistiska?”. Jag vill därför börja med att bena upp begreppen just utifrån denna frågeställning.

Till att börja med, vad avses med detta rätt akademiska begrepp ”sociala rörelser”? Och, vad är det som skiljer de nya sociala rörelserna från de, kan man anta, gamla sociala rörelserna?

Intresset för sociala rörelser som samhällsfenomen har ofta stått i direkt samband med större förändringar i samhället. I perioder då människor kollektivt har slutit sig samman har resultatet inte bara blivit samhällsförändringar, utan även omfattande reflektion över och kunskapsproduktion om varför dessa kollektiva fenomen har uppstått.

Ett av de första försöken att förstå detta sociala fenomen – att människor samlas för att protestera mot orättvisor och för att genomdriva förändringar av det samhälle som är roten till dessa, och kanske även skapar en gemensam kultur och en gemensam moral inom gruppen – stod Marx och hans efterföljare för. För dem handlade det om att förstå framväxten av arbetarklassen under 1800-talet, och dess formering till en rörelse. En rörelse, skapad av den klass av lönearbetare som den framväxande industrikapitalismen dömde till misär och ofrihet. En rörelse, som hade börjat uppträda som en kollektiv kraft för att angripa det som de såg som orsaken till sin misär och ofrihet. Det rör sig naturligtvis om arbetarrörelsen, i alla dess former. Ett annat ord som kan användas, som mer pekar på den breda kontext som arbetarrörelsen verkade inom, sammanflätad med andra rörelser och organisationer, är folkrörelse. Det är denna rörelse, ofta med en tydlig klassbas, som brukar avses när man talar om de ”gamla” rörelserna.

Hur kommer det sig då att man talar om ”nya” sociala rörelser, och vilka är då dessa? Distinktionen mellan gamla och nya sociala rörelser gjordes inom en del av de teorier som försökte förstå det som hände under slutet av 60-talet och under 70-talet i främst Västeuropa, men även i andra delar av världen – den våg av radikalism där vi såg en mängd ”nya” rörelser: studentrörelsen, kvinnorrörelsen, miljörörelsen, fredsrörelsen, internationella solidaritetsrörelsen, i USA medborgarrättsrörelsen, osv.

Likheterna med tidigare rörelser var förvisso många. Den repertoar av protestformer som de nya rörelserna visade upp – demonstrationer, flygbladsutdelning, skapandet av egna tidningar för att sprida budskapet, studiecirklar, osv – var i mångt och mycket lånad från tidigare rörelser, och då från arbetarrörelsen i synnerhet.

Samtidigt påverkade ”68-rörelserna” arbetarrörelsen. I Paris kunde det yttra sig i att studenterna gjorde gemensam sak med industriarbetarna, i strejker och

ockupationer av industrier. Här i Sverige innebar det sena 60-talet och det efterföljande årtiondet en ökning av antalet strejker och en allmän radikaliserings av facket, med gruvstrejken och löntagarfondsdebatten som tydliga exempel, vilket dels berodde på den allmänna radikaliserings av samhällsdebatten som hade startat med studenternas uppror, men även det faktum att vänsterradikala studenter ”proletariserade sig”, det vill säga började arbeta och gick in i facket för att radikalisera den fackliga kampen.

Trots dessa likheter och denna ömsesidiga påverkan menade en del samhällsteoretiker (exempelvis sociologen Alain Touraine) att det fanns skillnader mellan de nya och de gamla rörelserna. Först och främst var det människor från relativt välmående samhällsskikt som revolterade ’68, dessutom i en tid av ökande välstånd – inte de mest fattiga och maktlösa, och inte under en period av tilltagande misär (vilket ofta tidigare hade sett som en orsak till varför rörelser förmerades). För det andra stod inte enbart frågan om lönearbetet i centrum, utan det fanns en rad olika kamper som uppmärksammades av rörelserna ’68. Det var såväl överlevnadsfrågor – miljö, fred, internationell solidaritet – som identitetsrelaterade frågor – om kvinnors, studenters, homosexuellas, svartas med fleras rättigheter. Och det lyftes frågor som handlade om orättvisor och förtryck utanför arbetsplatsen – i hemmet, på universitetet, mellan syd och nord, mellan nu levande och ofödda generationer.

För en del samhällsteoretiker innebar detta att det nu hade skett en grundläggande förändring av samhället, och att rörelsernas roll och funktionssätt hade blivit annorlunda. En del menade att de politiska kamperna inte längre handlade om materiella rättigheter och materiellt välstånd, utan om ”postmateriella värderingar”. Eller att kampen inte längre stod mellan arbete och kapital, utan mellan eliter och nya sociala rörelser, och att den handlade om kunskap, information och kontroll, och att kapitalismens grundläggande motsättningar därmed ersatts av andra konflikter. De gamla sociala rörelsernas tid ansågs vara förbi, och i deras ställe skulle de nya komma.

Så här i efterhand, och med ett lite större perspektiv, kan man dock ställa några kritiska frågor riktade till dessa analyser. För det första kan man fråga sig om de gamla sociala rörelserna verkligen bara ägnade sig åt ”materiella” frågor. Arbetarrörelsen, och den folkrörelsekontext den verkade och var drivande inom, sysselsatte sig ju inte endast med frågor om makten över produktionsmedlen, eller med ”brödfrågan”. Det handlade även om bildning och kunskap (exempelvis ABF), om nykterhet (IOGT), men även om rätten till egna trossamfund (frikyrkorörelsen). För det andra kan man fråga sig om de nya sociala rörelsernas uppkomst inte snarare berodde på förändringar inom kapitalismen, än att dess grundläggande motsättning skulle ha lösts upp. Jag återkommer till denna fråga.

Till dessa invändningar kan man lägga det faktum att de ”nya” rörelsernas perspektiv, såväl politiska som organisatoriska, under de senaste årtiondena har kommit att anammas av de gamla rörelserna. På det politiska planet har frågor

om miljö, internationalism, feminism och ”identitetspolitiska” frågor, inte bara blivit en självklar del av arbetarrörelsens synsätt, utan även andra rörelser. På det organisatoriska planet har de nya sociala rörelsernas mediatillvändhet, och ibland även deras experiment med platta organisationsformer, påverkat de gamla rörelserna.

Sedan demonstrationerna i Seattle mot världshandelsorganisationen WTO i slutet av 1999, ser vi dock hur denna uppdelning mellan de nya och de gamla förändras. Ett av skälen till att Seattle blev en sådan framgång var att den stora amerikanska fackföreningen AFL-CIO var en av de främsta aktörerna, såväl organisatoriskt som deltagarmässigt, vid sidan av de stora miljö- och konsumentorganisationerna.

I Seattle fanns förvisso såväl gamla som nya rörelser. Om man ser till ursprunget, när rörelsen formerades, ligger exempelvis åtskilliga år mellan miljörörelsen och kyrkan (som bland annat medverkade med sin skuldavskrivningskampanj Jubel 2000). Alla är naturligtvis präglade av den period då de skapades, och av de tillfällen de reformerades. Men de är samtidigt präglade av varandra, av varandras idéer, taktiker och framgångar. De ”nya” rörelserna återanvänder taktiker och mobiliseringsformer från arbetarrörelsens barndom (massdemonstrationer, osv), samtidigt som de gamla har inspirerats av de nya rörelsernas mediatillvändhet och symboliska aktioner.

Det viktiga är emellertid att de var där för att protestera mot samma sak, och att det handlade om kapitalismens utveckling under de senaste 10-20 åren. I frågan om ”globaliseringen”, eller det som av aktörerna brukar kallas ”den företagsledda globaliseringen”, sammanstrålar en mängd underfrågor, såväl klassiska om lönearbete och kapitalets makt som mer ”nya”, om kvinnors underordning och rovdriften av miljön. Man kan därför tala om det vi såg i Seattle som uttrycket för *en* rörelse, i någon bemärkelse. Såväl inne i som av utomstående aktörer omnämns ju denna rörelse av rörelser som *en* rörelse – vad man än nu väljer att kalla den: anti-globaliseringsrörelsen, globaliseringsrörelsen, rörelsen för global rättvisa, eller något annat. Själv väljer jag att kalla den globaliseringsrörelsen, eftersom den såväl är globalt utspridd, verkar med gränsöverskridande metoder som syftar till att angripa globala orättvisor. Efter Seattle, och de många massdemonstrationer vi sett sedan dess, förefaller distinktionen mellan gamla och nya sociala rörelser bli allt mer överflödig.

Låt mig återvända till den ursprungliga frågeställningen i denna inledning – ”Är de nya sociala rörelserna antikapitalistiska?” – och då närmare bestämt frågans senare del. Vad menar vi med antikapitalism?

Ordet anti-kapitalism har i dagens politiska samtal blivit allt vanligare. Socialdemokratin har antagit ett partiprogram där man kallar sig antikapitalistiskt, och många – dock inte alla – inom globaliseringsrörelsen använder detta begrepp för att beskriva sig själva.

Rent historiskt är det dock lite oklart varifrån detta begrepp, eller slagord, kommer. I förstone förefaller det naturligt att anta att det stammar från den marxistiska och äldre socialistiska idétraditionen. Emellertid verkar det vara svårt att hitta detta begrepp i texter från förr. En sökning på Internetarkivet www.marxists.org, som innehåller de flesta klassiska marxistiska och socialistiska texterna, gav bara en träff. Ordet används då av Leo Trotskij när han talar om de fascister och nazister som sade sig vara mot kapitalismen, det vill säga för att tala om de som förvisso är mot kapitalismen men inte är socialister. Det räckte inte att bara vara *mot* kapitalismen, man måste också ha en god idé om vad man önskar istället.

Ett mer troligt ursprung till begreppet antikapitalism, såsom det används i dagens diskussioner (om det nu går att hitta en entydig användning av det), är 60-talets proteströrelser. Där var anti-parollerna något positivt laddat, och ett uttryck för avståndstagande och kritik, snarare än sågs som uttryck för något naivt och otillräckligt. Här finner vi kanske främst Vietnamrörelsens anti-imperialism, och in på 70-, 80- och 90-talen dyker exempelvis begrepp som anti-sexism (radikalfeminismen), anti-fascism (den antirasistiska rörelsen) och anti-speciesism (djurrättsrörelsen) upp, under senare tid ofta tillsammans med begreppet anti-kapitalism. Det förefaller därför mer troligt att antikapitalism såsom det oftast används idag har större kopplingar till de radikala vänsterrörelser som uppstod efter 1968, än med en mer traditionell marxistisk diskussion.

Hur används då begreppet, eller parollen, i olika politiska kontexter, inom olika vänsterorganisationer och globaliseringsrörelsen?

Om vi ser på det nyligen antagna socialdemokratiska partiprogrammet, och hur antikapitalismen används där, går det att konstatera några saker. I SAP:s partiprogram ses reformism som antikapitalism. I det tidigare programmet sågs kapitalismen som något som stegvis skulle avskaffas genom en ständig utvidgning av demokratins domäner. Något som kunde ges uttryck genom den gamla parollen ”först politisk, sedan social, och slutligen ekonomisk demokrati”, eller den nu borttagna formuleringen om att ”bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer”, eller, mer konkret, i löntagarfondsförslaget som syftade till att stegvis öka det demokratiska beslutsfattandet inom näringslivet. I det gamla programmet fanns heller inte begreppet antikapitalism med, i linje med den mer traditionellt marxistiska grund det vilade på. I det nya programmet talas det däremot om antikapitalism, men det som då avses är att SAP önskar att begränsa den makt som dominerande ekonomiska maktgrupper utövar *inom* ramarna för marknadsekonomin, genom ständiga politiska ingrepp, dock utan att i grunden vilja avskaffa de förtryckande relationer som kapitalismen vilar på (exempelvis privategendom och lönearbete). Denna strävan att minska dominerande maktgruppers inflytande ses i programmet som ett led i en demokratisk kamp.

Om man däremot ser på den betydelse som antikapitalismen ges i andra rörelser och organisationer – såsom frihetligt socialistiska, radikalt ekologiska, anarkistiska, med flera – har den en annan tyngdpunkt än hos SAP. Även om det är svårt att hitta ett entydigt sätt att förklara antikapitalism verkar det för dessa rörelser mer handla om att primärt angripa, kritisera och vilja avskaffa kapitalismens grundläggande mekanismer. Det kan då röra sig om penningekonomin, lönearbetet, den privata äganderätten eller vinsten som drivkraft, beroende på vilken rörelse det rör sig om. Det handlar heller inte så mycket om att föreslå Det stora Alternativet, att lägga fram konkreta krav på vad som skall komma efter kapitalismen. Denna ovilja att lägga fram framtidsplaner motiveras ibland med hänvisning till de problem som tidigare, mer statsorienterade, socialistiska och kommunistiska rörelser hamnat i, när de stora visionerna blev halvmesyurer, eller direkt motsatta sitt egentliga syfte, då de omsattes i praktiken.

Inom andra socialistiska och kommunistiska organisationer vidhålls den mer traditionella synen på antikapitalism, såsom något som inte är tillräckligt, även om det ses som en början och ett steg i rätt riktning. Bland dessa organisationer brukar det också finnas en rätt klar bild av det man önskar efter kapitalismen, det vill säga vilka modeller socialismen skall bygga på.

Men det finns också rörelser och organisationer inom globaliseringsrörelsen som är mer fristående från en socialistisk eller marxistisk idétradition, vilandes på allt ifrån liberal till religiös idégrund. Inom dessa kanske inte frågan om kapitalismens vara ses som primär, utan istället betonas värden som demokrati och rättvisa (må det vara inom eller utom kapitalismens och marknadsekonomis ramar). Hursomhelst borde även dessa rörelser kunna ses som antikapitalistiska, om man utgår från SAP:s definition av antikapitalism.

Efter denna rätt så generaliserande genomgång av vad som införstås i ordet antikapitalism, kan man då fråga sig om globaliseringsrörelsen – med dess nya såväl som gamla rörelser – är antikapitalistisk? Om man även inkluderar en reformistisk marknadsorienterad syn (som SAP:s), som vill använda staten för att rätta till maktmässiga skevheter och orättvisor, så går det mycket väl att säga att globaliseringsrörelsen är antikapitalistisk, vilket gör att jag därmed har svarat på den fråga som ställdes i början.

Hur skall man då se på hur denna rörelse har uppkommit, och då speciellt i relation till kapitalismen?

Som i andra situationer då en rörelse formeras, och människor från till synes olika kontexter förenas i en gemensam kamp, kan man se framväxten av globaliseringsrörelsen som en respons på olika former av förtryck som genereras av olika generella mekanismer i vårt samhälle. Oavsett var protesterna har uppkommit tenderar de att bygga på liknande erfarenheter av förtryck och orättvisor. Men det är även så att dessa orättvisor namnges på ett liknande sätt, kring temat att globaliseringen har släppt kapitalismen och dessa penningbegör

fritt, vilket banar väg för ofrihet, ojämlikhet och en urholkad demokrati. Dock går naturligtvis inte självmedvetandet – om varför man är förtryckt – enkelt att skilja från orsakerna till detta medvetande, det vill säga de olika sociala processer som ses som förtryckande. Det finns ingen analys som inte är påverkad av den teoretiska ansats man använder när man förklarar samhällsfenomen.

Intressant är dock att ett antal rörelser idag, efter att tidigare ha sett konflikter mellan varandra (fackföreningar mot miljöaktivister, kvinnorörelse mot marxister, osv), ser sig som på samma sida i de motsättningar som skapas av ”globaliseringen”. De identifierar i allt större utsträckning samma mekanismer (kapitalets ohejdade utbredning) som orsaken till såväl det som händer, och anser sig ha gemensamma intressen.

Hur har då kapitalet brett ut sig, rent konkret, och hur yttrar sig motståndet mot detta?

En mer populär beskrivning av vad som hänt under de senaste tjugo åren brukar tillskriva nyliberalismens utbredning den avgörande rollen för samhällets omstrukturering. Inom denna beskrivnings ramar brukar fokus riktas mot att staten har minskat sina välfärdsåtaganden, också att dess makroekonomiska styrmedel och de regleringar som styr olika marknader (ex vis arbetsmarknaden) har luckrats upp. Från 30-talet har dessa områden ofta setts som de främsta platserna för kampen och maktbalansen mellan arbete och kapital.

Men i många beskrivningar av kapitalismens samtida förändringar lyfts fler aspekter än dessa fram. För exemplen är många på hur kapitalet och dess värdeskapande aktiviteter inte bara stärker sin makt på platser där konflikter traditionellt har funnits, utan även breder ut sig till nya sociala relationer.

Naomi Kleins bok ”No logo” är intressant, inte bara för att den varit betydelsefull för att uppmärksamma globaliseringsrörelsen och för dess egen självbild, utan även för att den just visar hur kapitalet har spridit sig till allt fler sociala relationer.

Klein tar upp en rad exempel på detta. För det första hur kulturen och själva språket kapitaliseras. Marknadsföring och skapandet av multinationella varumärken (”brands”) blir allt viktigare för de stora, många gånger transnationellt agerande företagen, samtidigt som en allt större del av all mediaverksamhet är inriktad på att marknadsföra varor, direkt eller indirekt. På dessa nya marknader kan man dessutom se hur motkulturer och andra kulturella uttryck används för att skapa nischade produkter. Det som en gång var uttryck för protest och en vilja till alternativ bortom det som marknaden och den rådande politiska ordningen görs till varor, och integreras på så sätt i ett kapitalbildande kretslopp. Klein pekar också på hur kunskapen blir allt mer viktigt för kapitaliseringen. Detta märks exempelvis i hur den högre utbildningen allt mer styrs av kapitalintressen, att den skall generera ekonomisk lönsamhet. I Sverige ser vi också hur utbildningen generellt sett får större inslag av vinstdrivande verksamheter. Men även kunskap i form av copyright och immateriella

rättigheter används för att skapa marknadsfördelar, och nya marknader. Ett bra exempel på detta är hur multinationella företag åt bönder i tredje världen säljer specialdesignade grödor vars utkomma inte går att så om, vilket gör att nytt utsäde ständigt måste köpas in, och gamla traditionella odlingsätt slås sönder. Ett annat område av kommersialisering och kapitalisering som Klein pekar på är gaturummet, på hur reklamen och olika sålda tjänster tar över stadsrummet, och hur icke-produktiva verksamheter motas bort. I samma takt som offentliga fritidsgårdar läggs ner skapas kaféer och discon, där ungdomarna kan hänga, men bara om de – till skillnad mot innan – betalar för sig. Detta bortmotande av det icke-produktiva går dessutom ofta hand i hand med ett ökat inslag av privata vaktbolag, som utövar kontroll i staden och ser till att inget utanför ramarna sker. Ytterligare ett område är naturen och grundläggande resurser. Här finns, förutom de vanliga exemplen på rovdrift på miljön, sådant som privatisering av vattenanläggningar (exempelvis i Sydamerika) som leder till att människor ställs utan en så pass grundläggande resurs som vatten, om de inte betalar för den. Detta går också att koppla till det som berörs i den mer traditionellt grundade kritiken, det vill säga statens och välfärdsstatens nedmontering genom utförsäljningar och entreprenader. Alltså hur kapitalrelationer tar över tidigare statliga verksamheter, eller får tillfälligt tillstånd att sköta dem under ramar uppsatta av staten, och med tillgång till skattemedel. Mest extremt på detta område torde framväxten av privata fängelser i USA vara. Men i Kleins framställning visas även hur den traditionella motsättningen mellan arbete och kapital stärks, genom att en ny arbetsorganisation växer fram, där arbetet i än större utsträckning än tidigare görs till en vara som kan säljas fritt med allt färre hinder. Detta tar sig uttryck i en ökad ”flexibilisering”, såväl genom förändrade arbetsmarknadslagar som förändrade former av produktion, där lönearbetet regleras allt mindre. Eller i så kallad outsourcing, när produktion eller delar av produktion förläggs i andra delar av världen, där de arbetsrättsliga reglerna är sämre, och kostnaden för arbete lägre.

Det är inte bara en mardrömsbeskrivning, av att allt bara blir sämre, som Naomi Klein ägnar sig åt, utan hon lyfter även fram hur en rad olika former av motstånd har växt fram på de platser där kapitalet har brett ut sig. När det gäller skärpta motsättningar på arbetsmarknaden visar hon hur de traditionella formerna av kamp gör sig mer gällande, när fackliga organisationer protesterar mot de nya förhållandena, men även på andra former av protester, från andra grupper, som riktar sig mot arbetets nya organisering. Här kan vi exempelvis se hur studentgrupper i USA organiserar sig mot att produkter produceras till svältlöner i länder där arbetarna har nästintill obefintligt arbetsrättsligt skydd. I Sverige skulle rättvisemärkningen kunna ses som ett liknande fenomen. På kulturens och språkets områden pekar Klein på hur exempelvis Internet används för att protestera mot reklam- och varumärkefieringen av våra liv, genom så kallad abducting, där de stora varumärkenas reklamkampanjer och logotyper förvrängs

på ett sådant sätt att de deras ”verkliga” budskap istället kommuniceras med dem. När det gäller kunskapen går det att se hur bonderörelser i tredje världen tar upp kampen mot multinationella företag och deras försök att lura på bönder patenterade grödor som förstör deras traditionella odlingsformer. Kampen om gaturummet kan exempelvis ses i rörelser som ”Reclaim the streets”, som försöker att ”återta gaturummet” så att man får lov att röra sig fritt i staden utan att vara tvungen att köpa varor eller tjänster där. När det gäller naturen och grundläggande resurser kan man exempelvis se MST, de jordlösa lantarbetarna i Brasilien, som ett bra exempel på motstånd, då de ockuperar obrukad åkermark, det vill säga grundläggande resurser som ingen använder, för att förhindra fattigdom och utslagning bland de många arbetslösa lantarbetarna i landet.

En annan, mer teoretisk beskrivning av kapitalismens förändringar, som till viss del ligger i linje med Naomi Kleins, är den som Michael Hardt och Antonio Negri gör i sin uppmärksammade bok ”Empire”. Liksom Kleins ”No Logo” har denna bok kommit att ses som en beskrivning som såväl försöker att förstå framväxten av globaliseringsrörelsen i relation till kapitalismen, som att fungera som en viktig bok för rörelsens förståelse av sig själv.

Hardt och Negris grundläggande tes är att det vi ser i och med globaliseringen är en förändring i kapitalismen. Det värde som arbetet producerar tas nu tillvara på allt fler sätt, i allt fler sociala sammanhang, och inte längre bara inom fabriken väggarna, såsom var fallet i det framväxande industrisamhället. Kapitalets blir idag allt mindre beroende av slutna enheter (som fabriker) för att bedriva produktionen, och kan med hjälp av nätverksteknologier och nätverksorganisation styra produktionen mer effektivt, samtidigt som nätverken är mer sårbara än de traditionella produktionsformerna.

Hardt och Negri menar även att statens funktionssätt har förändrats, vilket de kan göra då de ser staten i en vidare bemärkelse än den moderna nationalstaten.

Denna historiskt bundna form för staten må ha minskat i betydelse, eller rättare sagt fått en annan roll, men den statliga maktutövningen har spridits ut till andra instanser, till internationella och överstatliga ekonomiska organisationer såsom IMF, Världsbanken, WTO, EU. Det nya vi kan se är, menar Hardt och Negri, alltså inte en statens kapitulation inför marknaden, utan en ny form för den statliga maktutövningen som spränger nationalstatens tidigare slutna gränser och sprider sig ut på en mängd nivåer. Kapitalismen behöver staten för att kunna fungera, för att garantera de förändringar som idag sker, och för att skapa nya regelverk som ersätter de gamla, men för detta krävs alltså en annan organisation av staten, och det är det som Hardt och Negri avser när de talar om ”Imperiet”.

Detta sätt att resonera påminner också om Samir Amins teorier (som Ingemar Lindberg tidigare idag gjorde genomgång av), fast det som Hardt och Negri beskriver som Imperiet skulle Amin istället kalla ”kollektiv imperialism”. Fast grundtanken är densamma. En ordning med konkurrerande kapitalistiska stater håller på att ersättas av en ordning där man mer eller mindre kan tala om en

sammansmält kapitalistisk stat (även om det inom denna fortfarande finns motsättningar).

Naomi Klein respektive Michael Hardt och Antonio Negri erbjuder två analyser som försöker att göra reda på hur kapitalismens förändringar förhåller sig till det nya, framväxande motståndet. Men om vi ser på rörelserna själva, hur artikuleras då dessa former av motstånd och det som de riktar sig mot?

Den främsta måltavlan för rörelsernas kritik förefaller vara de internationella ekonomiska organisationerna (IMF, Världsbanken, WTO), såsom de som har drivit fram den globaliseringsprocess som inneburit att såväl lokala, nationella som globala maktrelationer mellan arbete och kapital har förskjutits till kapitalets fördel. Om detta verkar det finnas en stor samstämmighet.

I kritiken ges dock olika tyngdpunkt på vad det konkreta politiska problemet med de internationella ekonomiska institutionerna består i. Är det, på ett mer generellt plan, kapitalets utbredning som ses som boven i dramat, och institutionerna därmed bara ett uttryck för detta? Eller är problemet att de internationella ekonomiska organisationerna får allt större makt? Eller att dessa har en svag koppling till demokratiska institutioner och balanserande sociala krafter? Eller att nationalstaten har tappat makt gentemot dessa institutioner? Eller att USA har ett stort inflytande över dem? På en mer konkret nivå verkar alltså skälen till kritiken vara många, och ibland skilja sig olika delar av rörelsen emellan.

Frågan är då hur den kraft som ansamlats i dessa rörelser kan omvandlas till något konkret positivt, till att verkligen förändra det i samhället som de kritiserar. 1900-talets erfarenheter visade om inte annat att folkliga protester går att kanalisera in i staten, för att förändra maktrelationer i samhället. Inte minst arbetarrörelsen bidrog till detta, med resultatet att ett antal kanaler för folklig påverkan av staten skapades, exempelvis parlamentarisk demokrati, förhandlingsmodeller mellan löntagare och arbetsgivare, mm.

På ett mer teoretiskt plan kan man tala om att det moderna samhällets genombrott innebar att det var det civila samhället som fick förmedla makten mellan staten och dess undersåtar. Med civilt samhälle avser jag då sådant som folkrörelser, media och annat som vi är vana att se som det som krävs, utöver en uppsättning lagar och rättigheter, för att demokratin verkligen skall kunna fungera. Moderniseringen av samhället innebar att marknadsrelationer spreds i samhället, fast att detta kunde ske med ett folkligt samtycke, eftersom kopplingen mellan stat och civilt samhälle möjliggjorde en folklig representation där besluten fattades, genom att alla människor på ett indirekt sätt deltog genom de representanter som företrädde olika samhällsskikt, klasser och intressen. Här kan man lyfta fram historikern Karl Polanyis klassiska beskrivning av 1900-talets första hälft, i hans "Den stora omdaning". Han beskriver där välfärdsstaten, och andra arrangemang för att reglera ekonomin utifrån en hänsyn till sociala aspekter, som ett "återinbäddande" av marknaden i samhället. Något

som Polanyi såg som ett resultat av att sociala rörelser kanaliserade protester mot en kapitalistisk ekonomi som från mitten av 1800-talet, under laissez-faire-liberalismens banér hade frikopplats allt för mycket från det övriga samhällslivet. Nationalstaten blev det ramverk som denna förmedlingsprocess skedde inom. Inte bara geografiskt utan även kulturellt, då det var i relation till den nationella identiteten som politiken var tvungen att föras, för att vara framgångsrik. Michael Hardt och Antonio Negri menar dock att man idag kan se ett grundläggande skifte i förhållandet mellan staten och dess undersåtar, och att vi håller på att gå ifrån den moderna modellen för demokrati. De menar att det civila samhället inte längre har samma funktion för statens maktutövning och för påverkan av staten, just eftersom det nationalstatliga ramverket luckras upp, till förmån för statlig makt på andra nivåer, exempelvis den överstatliga. Partierna fungerar inte heller som självklara representanter för olika sociala grupper i samhället (även om man fortfarande kan se hur klass och röstande fortfarande påverkar varandra, i än starkare grad under 90-talet än tidigare.) Den maktstruktur de menar växer fram är, liksom den nya produktionen, nätverksbaserad, och möjligheterna till motmakt måste organiserad utifrån dessa förutsättningar.

Om man då rör sig från det teoretiska till det konkreta planet, vad kan man säga om rörelsernas möjlighet till påverkan av samhället idag? Som jag diskuterade i inledningen har det varit kritiken som varit det typiska för globaliseringsrörelsen hittills. Det har varit kring en kritik riktad mot hur internationella ekonomiska organisationer bidrar till att omforma maktrelationerna i världen och bidrar till att sprida kapitalrelationer till allt fler sociala områden. En kritik som har framförts vid stora demonstrationer i samband med dessa organisationers toppmöten runt om i världen. Men det som märks idag är en vilja att inte endast enas om kritiken, utan även att få till stånd diskussioner om vilken typ av samhälle man vill se istället. Det märks också en vilja till att knyta starkare band mellan de olika rörelserna, inom såväl lokala, nationella, regionala kontexter som på ett globalt plan. Här framstår World Social Forum, som för andra året i rad hölls i Porto Alegre i år, som ett bra exempel på denna tendens. World Social Forum, som anordnades parallellt till de ekonomiska eliternas World Economic Forum i New York, innebär att rörelser från hela världen samlandes för ett antal dagar av seminarier, workshops och möten mellan människor från de mest skilda miljöer, allt ifrån sydafrikanska fackföreningsföreträdare till franska Attac-aktivistsser, brasilianska lantarbetare från MST till amerikanska miljöaktivister. Det fanns också en vilja under detta arrangemang att inte enbart fokusera på protesten mot något, utan även att diskutera sig fram till hur man skall se på det som upplevs som felaktigt, samt vad man vill se istället. Därav forumets paroll ”En annan värld är möjlig”. Det som inom den klassiska marxistiska diskussionen sågs som en nödvändighet, att röra sig från ”anti-”, från en kritik av

det rådande, till ett gemensamt handlande för att skapa konkret motalternativ, är uppenbarligen en pågående process inom globaliseringsrörelsen.

Jag har i min föreläsning idag diskuterat om de ”nya” och de ”gamla” sociala rörelserna, och om hur denna uppdelning, i och med för den framväxande ”globaliseringsrörelsen”, tenderar att bli mer överflödig. Rörelserna idag tenderar att, om än i olika utsträckning, sammanstråla i en kritik av kapitalismen, oavsett under vilken period de uppstod. Denna kapitalismkritik är såväl klassisk, med ett åter aktuellt fokus på ojämlikheter i lönearbetet, men tar även upp nya aspekter av kapitalismens utbredning till allt fler sociala relationer. Och, vilket jag slutligen betonade, det finns inom globaliseringsrörelsen idag en tendens till att inte bara ägna sig åt protesten, utan även att skapa forum för att diskutera konkreta alternativ till den rådande ordningen.

Jag skulle vilja avsluta min framställning med tre påståenden, som en inledning till den diskussion vi nu skall ha, om vad fackets roll kan vara i relation till globaliseringsrörelsen, om vi utgår från den analys av den nya världsordningens makter och motmakter som jag har skisserat idag.

Om nu kapitalistisk underordning är något mer än industriellt lönearbete, på grund av kapitalets utbredning till allt fler sociala relationer, borde inte längre de gamla och nya rörelserna stå i någon motsättning, och därmed ha all anledning att delta i samma kamp. Vilket naturligtvis även borde innefatta fackföreningsrörelsen, som den kanske idag starkaste ”gamla” sociala rörelsen. Om nationen inte längre är den plats där kapitalet och staten verkar, borde facket och de andra sociala rörelserna söka nya politiska vägar, bortom den nationalstatligt korporativistiska modell som kapitalet verkar få allt mindre behov av att upprätthålla. Dessa nya vägar skulle kunna sökas såväl på lokal som global nivå.

Om en bred anti-kapitalistisk rörelse nu är under uppbyggnad, men mer kännetecknas av att vara i opposition än att föra fram konkreta alternativ, borde facket verka pådrivande för att söka nya modeller för demokratisk samhällsorganisation.

Refererad litteratur:

Michael Hardt och Antonio Negri, *Empire*, Harvard University Press 2000.

(Utkommer på svenska under 2002)

Naomi Klein, *No Logo*, Ordfront förlag 2001.

Karl Polanyi, *Den stora omdaning*, Arkiv förlag 1997.

Presentation:

Magnus Wennerhag är doktorand i sociologi vid Lunds Universitet och studerar sociala rörelser och globalisering.

Detta är eventuellt en oredigerad version av den slutligt publicerade texten.